

Bostulp, helmbloem en knikkende vogelmelk stalen medio april de show, bij het verschijnen van dit nummer zijn dat ongetwijfeld daslook en boshyacint. Een stinzemilieu waarin deze planten voorkomen, is het werk van mensenhanden. Op enig moment vraagt zo'n beplanting om beheermaatregelen. Twee kenners bij uitstek geven tips, en waar kan dat beter dan in Friesland, bakermat van de stinzeplanten?

Tekst en Beeld Miranda Vrolijk

Beheer van stinzeplanten, eeuwenoude groene erfenis

De jaarlijkse excursie van de VGG (Vereniging van Gemeentelijke Groenvoorzieningen, waarin de gemeentelijke groenbeheerders van de drie noordelijke provincies zijn verenigd) leidde in april langs vier vindplaatsen van stinzeplanten in Friesland: de Martena State in Cornjum, de Dekema State in Jelsum, het Martenahuis in Franeker en het Park Jongema State nabij Rauwerd.

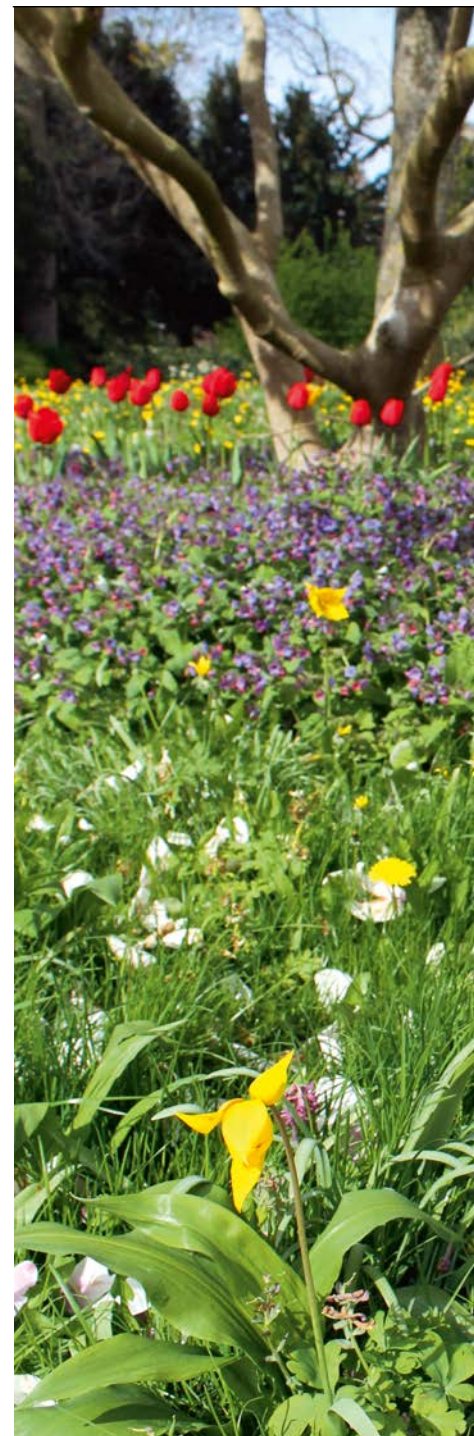
Met het Friese woord 'stins' wordt de versterkte vierkante burcht bedoeld waaromheen later door rijke landeigenaren woonhuizen zijn gebouwd. Op de plekken waar deze stinzen of staten staan of hebben gestaan, groeien allerlei bijzondere bloemen die daarbuiten niet of nauwelijks voorkomen. Dit gaf jarenlang voer tot allerlei wilde verhalen over de oorsprong van de stinzeplanten. Kruisridders zouden ze als cadeau voor de vrouw des huizes hebben meegenomen of ze waren door monniken aangeplant vanwege hun vermeende geneeskrachtige eigenschappen. Niets van dit al is uiteraard waar.

Stinzeplantenkenners Ytsen Kooistra, die jarenlang met D.T.E. van der Ploeg onderzoek heeft gedaan naar de stinzeplanten, legt uit dat zij het werk zijn van de tuinmannen van de staten. Zij wilden

hun tuinen verfraaien met bijzondere planten. Die werden onder meer gekocht bij bedrijven in Noord- en Zuid-Holland zoals uit het archief van een van de staten blijkt. „Het zijn dus gewoon tuinplanten”, aldus Kooistra.

Om het deze vreemde planten naar de zin te maken, verzetten de tuinmannen jaar in jaar uit heel veel werk. Met name om de grond te verbeteren; op de Friese klei groeien namelijk van oorsprong niet de planten die we nu als stinzeplanten kennen (zie kader 'Voorjaarsbloeiers'). Jaarlijks werden vrachten met onder meer grauwe turf en woudaarde besteld om de klei om te vormen. Na honderden jaren is de grond waar nu de stinzeplanten groeien, veranderd in humeuze, zanderige klei zoals hovenier Wim Hoogendam van Dekema State de gesteldheid omschrijft. „Als je erop loopt, veert het wat, het is heel mooie grond.”

Dat in een hedendaags stinzemilieu ook inheemse planten voorkomen zoals fluitekruid, zevenblad en speenkruid is niet verwonderlijk. Vooral de eerste twee kunnen geduchte concurrenten zijn, waarbij ingrijpen noodzakelijk is. Hovenier Hoogendam heeft daarvoor zo zijn eigen methodes ontwikkeld, zoals op de volgende pagina's te lezen valt. <

D.T.E. van der Ploeg

Stinzeplantenkenner Ytsen Kooistra (midden met bril en witte baard) nam de VVG op sleeptouw langs de diverse staten van Friesland. Toen hij op de kweekschool zat - van 1956 tot 1961 - kreeg hij biologieles van D.T.E. van der Ploeg die later in 1972 het boek 'Stinzeplanten in Friesland' zou uitbrengen. „Het begin van de bekendheid van de stinzeplanten”, aldus Kooistra. Het verklaart ook meteen waarom stinzeplanten vaak in één adem met Friesland worden genoemd, terwijl ze in heel Nederland op landgoederen en buitenplaatsen voorkomen. Voor zijn boek heeft Van der Ploeg alle in Friesland voorkomende stinzeplanten geïnventariseerd. Kooistra heeft hem daar jarenlang met fotocamera bij geholpen. „Ik heb heel Friesland kruipende doorgelopen.”

Wylde tulp symbool voor Friesland

Volgens Ytsen Kooistra komt de wylde tulp, zoals de bostulp in het Fries heet, nergens anders zo veel voor als in de noordelijke provincie. „De tulp is daarmee ook een symbool voor Friesland.” Op de foto staan ze met velen te bloeien in de tuin bij het Martenahuis in Franeker. Volgens Kooistra lijkt het erop dat door verstoring van de worteluitlopers de bloei van de tulpen gestimuleerd wordt. Doe je dit niet, dan heb je wel veel tulpen, maar vooral veel loof en weinig bloemen. Ook houden ze van een rulle, open, vruchtbare grond. „Daar waar de bladeren vallen, bloeit de tulp”, zegt Kooistra. Ook het onlangs uitbaggeren van de sloten op de Martena State heeft ze goed gedaan: daar waar de bagger op de oevers is uitgespreid, bloeien ze nu met velen. Dit beaamt ook Wim Hoogendam, tuinbaas van de Dekema State. Volgens hem vaart de wylde tulp wel bij bodemdynamiek. Daarom brengt hij eens in de zoveel tijd een laagje compost aan of slootbagger daar waar de tulpen groeien. „Om die verticale beweging in de bodem extra te stimuleren.”

Voorjaarsbloeiërs

Stinzeplanten zijn planten die vroeger door de tuinmannen zijn aangeplant bij stinzen, staten en boerderijen. Buiten deze terreinen komen de planten van oorsprong niet in het wild voor. Sommige zijn inmiddels wel verwilderd in Nederland, zoals de bostulp. De meeste stinzeplanten zijn inheems in Zuid- en Centraal-Europa. Met stinze flora wordt het totaal aan planten bedoeld op stinze terreinen, dat zijn zowel de stinzeplanten als de andere planten, bijvoorbeeld speenkruid, fluitekruid en zevenblad. Over het algemeen zijn stinzeplanten echte voorjaarsgeofieten: ze hebben veel licht nodig en bloeien in het voorjaar en 's zomers, 's winters blijven ze met ondergrondse delen over. Dit geldt onder meer voor *Eranthis hyemalis*, *Galanthus nivalis*, *Crocus tomasianus*, *Corydalis solida* (helmbloem), *C. cava* (holwortel), *Allium ursinum*, *Anemone ranunculoides*, *Ornithogalum nutans* en *Tulipa sylvestris*. Soms zijn stinzeplanten hemikryptofieten. Dit zijn planten met de winterknoppen dicht tegen de bodem, bijvoorbeeld: *Arum italicum*, *Pulmonaria officinalis*, *Saxifraga granulata* var. *plena* (Haarlems klokkenspel) en *Galium odoratum*.

>

Wim Hoogendam

In 2000 heeft Dekema State een vaste hovenier aangesteld. Wim Hoogendam woont samen met zijn vrouw in het voormalige koetshuis, samen runnen zij de state. De stinzeplanten groeien onder meer langs de oprijlaan, op het plein voor het koetshuis en in het oude en nieuwe bos. Op de State zijn 100 vrijwilligers actief, van wie 25 in het groen.

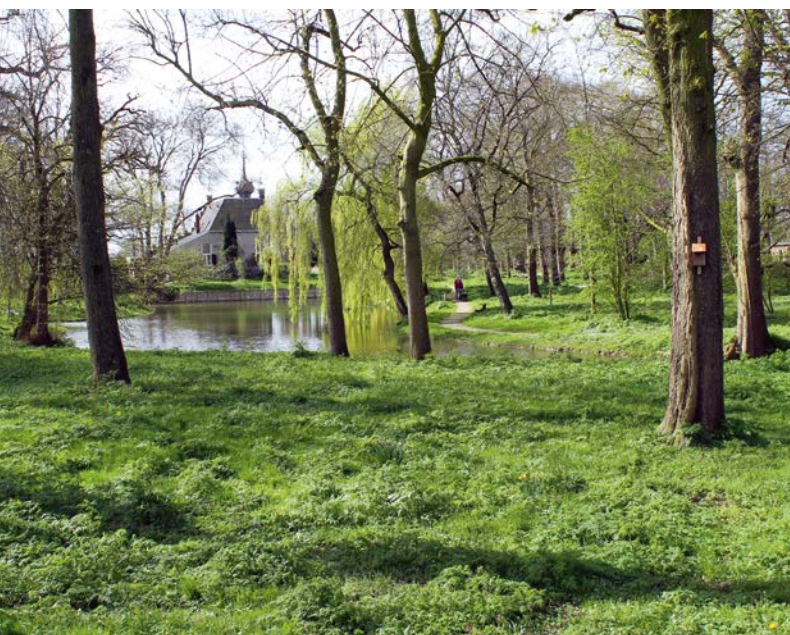
Evenwicht ontstaan

In een uitloper van het nieuwe bos op Dekema State is volgens Hoogendam een mooi evenwicht ontstaan tussen de aanwezige stinzeplanten en de inheemse planten: er groeit momenteel speenkruid, fluitekruid, gevlekte aronskelk, lievrouwbedstro en *Hyacinthoides hispanica*. „Er is rust, er overwoekert niets, we doen hier dan ook weinig aan.”

Oprijlaan met linden

De oprijlaan van de Dekema State wordt geflankeerd door lindebomen. Zij zijn evenals essen prima bomen voor een stinzebeplanting omdat het najaarsblad snel weg is. Van het wortelopslag heeft Hoogendam 'rokjes' gemaakt. Dit bespaart hem werk en geeft de laan extra cachet. Momenteel staan *Ornithogalum nutans* en *Tulipa sylvestris* langs de bomen in bloei. Eind mei/begin juni wordt dit gedeelte gemaaid.

Martena State

Het 4,5 ha grote landschapspark rondom de Martena State is één van de rijkste vindplaatsen van stinzeplanten. Elk jaar voordat de bomen in het blad staan, vormt zich een groen tapijt van duizenden bol- en knolgewassen. Rond 1400 was deze plek al bewoond, de huidige inrichting van het wandelpark bevat elementen uit de 19e eeuwse landschapsstijl (waterpartijen, slingerende paden, bomen en een heuvel) en elementen uit eerdere periodes (lindelanen, een kastanjelaan en een beukenloofgang).

Dekema State

Dekema State is eveneens rijk aan stinzeplanten. Tuinbaas Wim Hoogendam schreef er in 2006 het boek 'Stinzeplanten op Dekema State' over. Deze state is zoals vele staten in Friesland in de 14e eeuw begonnen als versterkte stins met een gracht en later uitgegroeid tot een compleet landgoed. Hoogendam beheert behalve de stinzebossen, ook verschillende moes-, fruit- en kruidentuinen, een berceau, een indrukwekkende collectie leifruit en een siertuin.

Zevenblad

Zevenblad is een van de concurrenten van stinzeplanten. Hovenier Hoogendam experimenteert op Dekema State met methodes om deze snelle groeier te bestrijden. Op de meeste plekken op de State komt deze voorjaarsbloeiers rustig op en vormt het niet zo'n probleem. Behalve langs de kastanjelaan dat het oude en het nieuwe bos met elkaar verbindt. Dit deel (zie onderstaande foto) was vroeger een reigerkolonie en daaraan is de rijke grond te wijten volgens Hoogendam. Het zevenblad is het hier aan het winnen van de daslook. De hovenier is vorig jaar begonnen met een proef om het zevenblad te bestrijden. Op een deel ervan heeft hij, nadat de daslook was uitgebloeid, een dikke laag (zo'n 50 cm) aan grasmaaisel gestort. Het is niet moeilijk voor te stellen dat die snel verandert in een broeierige vieze laag. Een jaar later is op die plek (zie foto) het zevenblad verdwenen, maar komt de daslook wel gewoon op. Hoogendam gaat het dit jaar daarom op meerdere plekken proberen om op deze manier het zevenblad de kop in te drukken. De tijd moet leren of de 'grasmaaiselmethode' afdoende is.

Fluitekruid

Een andere concurrent van stinzeplanten is fluitekruid. Vooral de latere planten kunnen last hebben wanneer deze inheemse bloeier flink uitbreidt. Hoogendam van Dekema State heeft ook tegen fluitekruid zijn eigen methode ontwikkeld. Ontwikkeld is eigenlijk niet het goede woord, hij is er per toeval op gestuit. Als het fluitekruid in het nieuwe bos in bloei staat, maait hij de plant net onder het bloemhoofd met de bosmaaier af op zo'n 50 cm hoogte én voordat de plant zaad heeft gevormd. De plant blijft dan hetzelfde te reageren als wanneer hij zich heeft uitgezaaid: hij sterft af. Wel moet je dit maaibeheer een aantal jaar volhouden voor een goed resultaat, aldus Hoogendam.

